

MISIR MEDENİYETİNİN KİLOMETRE TAŞI: NİLOMETRE

Nadir KARAKUŞ

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, nadirkarakus@hitit.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1508-9752.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 20/05/2022 **Accepted / Kabul Tarihi:** 18/08/2022

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1116650>

MISIR MEDENİYETİNİN KİLOMETRE TAŞI: NİLOMETRE

ÖZ

Antik Mısır toprakları, ilk zamanlardan beri Nil Nehri'nin bereketli suları ile hayat bulmuştur. Mısır için hayat kaynağı Nil, bazen taşkınlarla yüz yüze kalmış ve felaketler de yaşanmış bazen de kıtlıklarla ve yokluklarla boğuşmak zorunda olmuştur. Bundan dolayı da sulama kanalları ile önlemler alınmaya çalışıldığı gibi su seviyesini ölçen mikyas veya Nilometreler ile de bu olumsuz durum ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Su seviyesinin yüksek olması, Mısır'da egemen olan devletlerin vergi oranlarına da yansımış, ürünün fazla olması vergi oranlarının yükselmesine dahi etki etmiştir. Geçimini Nil'den sağlayan *Mısır toplumu, su seviyesinin yükselmesi için Nil'e genç cariye-leri dahi kurban etmek gibi aşırılığa kaçabilmiş, Nil için festivaller ve kutlamalar düzenlemiştir.* Su seviyesini ölçen mikyaslar, her dönem varlığını korusa da zaman zaman harabe haline gelebilmiş, Nil'in haşmeti ile aynı oranda varlığını koruyamamıştır. Bu kesintilere rağmen yeni önlemler, yeni inşaa faaliyetleri ile yoluna devam etmiş, devletlerin kuruluş ve yıkılışlarına da şahitlik etmiştir. Bu düzenin sağlanmasında *hükümdarlar kadar âlimler de etkin rol oynamış, Fergânî gibi matematikçi ve astronomlardan İbnü'l-Heysem gibi Ortaçağ'ın en büyük fizikçisi; matematikçi-astronom, filozoflarına kadar pek çok isim bu sürece olumlu katkı sağlamıştır.*

Anahtar Kelimeler: İslâm Medeniyeti, Mısır, Nil, Mikyas, Taşkınlar, Bereket.

THE MILESTONE OF EGYPTIAN CIVILIZATION: NILOMETER

ABSTRACT

The lands of ancient Egypt have come to life with the fertile waters of the Nile River since the earliest times. The Nile, the source of life for Egypt, sometimes faced floods and experienced disasters and sometimes had to grapple with famines and shortages. For this reason, measures have been tried to be taken with irrigation channels, and this negative situation has been tried to be eliminated with measure/Mikyasu'n-nil or nilometers that measure the water level. The high water level was also reflected in the tax rates of the sovereign states in Egypt, and the high level of product even affected the increase in tax rates. The Egyptian society, which fed its stomach from the Nile, was able to go to extremes such as sacrificing even young concubines to the Nile in order to raise the water level, and organized festivals and celebrations for the Nile. Although the scales measuring the water level have preserved their existence in every period, they have been ruined from time to time and could not maintain their existence at the same rate as the majesty of the Nile. Despite these cuts, new measures continued with new construction activities and witnessed the establishment and collapse of states. Scholars as well as rulers played an active role in the establishment of this order. The greatest physicist of the Middle Ages, such as Ibn al-Haysem, a mathematician and astronomers such as Fergani; Many names from mathematicians-astronomers to philosophers also contributed positively to this process.

Keywords: Islamic Civilization, Egypt, Nile, Mikyas, Floods, Abundance.

GİRİŞ

Dünya coğrafyası üzerindeki Ganj, Amazon, Yangtze ve Tuna gibi büyük nehirler, uzunlukları yanında kutsallık ve gizemleri ile de anılırlar. Ancak bunlar içerisinde en uzun olan Nil Nehri'nin hepsi arasında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Mısır için ünlü tarihçi Herodot, “*Mısır, Nil'in hediyesidir*” sözü ile bu büyük nehrin önemine işaret eder.¹ Öte yandan Nîl isminin Yunanlılar tarafından kullanılan, “*nehir vadisi*” anlamındaki neliostan geldiğini de hatırlatalım.² İslâm coğrafyacılarına göre ise Ekvator'un güneyinde yer alan Cebelikamer'deki küçük nehirler vasıtasıyla birkaç gölde toplanan bereketli sular, daha sonra Nil'in kaynağını oluşturmuş, bölge halkına can damarı olmuş ve Mısır'ın refahını artırmıştır.³

Mısır'ın gizemli piramitleri, ölümsüz sayılan firavunları yanında Nil taşkınları ile ilgili de pek çok şey anlatılır. Kadîm Mısır bu taşkınlara karşı Nilometreyi geliştirmiş ve suyun seviyesine göre tarım ve maliye politikaları izlemiştir. Bu durum, firavunlardan Romalılara, Bizanslılardan burada yaşayan Kıptîlere varıncaya kadar herkesin önlem almalarını da beraberinde getirmiştir. İlk Müslüman fatihler de bu duruma bigâne kalmamışlardır. 640 yılında Mısır'a hâkim olmaya başlayan Amr b. Âs (öl. 664), Nil nehrinin önemini kavramakta gecikmemişti. Nil nehrini Kızıldeniz'e bağlamak amacıyla Hz. Ömer'in emriyle Amr b. Âs tarafından firavunlar döneminde yaptırılmış ve zamanla kapanmış olan kanal yeniden açılmıştı. Bu kanal Nil Nehri kıyısındaki Babilon ile Kızıldeniz sahilindeki Kulzüm (Süveys) Limanı'nı birbirine bağlayarak önemli bir işlev görüyordu. Halife'ye nisbetle “*Halîcî emîri'l-mü'minîn*” adıyla anılan kanal, Fustat'ın güneyinden başlamakta ve küçük gemiler vasıtasıyla Hicaz bölgesine tarım ürünleri yollanmasına imkân sağlamakta; böylece Hicaz'ı da beslemekte idi. Nitekim Amr, açtırdığı bu suyuyla Halife Ömer'e yirmi gemi yükü erzak göndermişti.⁴ Bununla yetinmeyen Amr, Hz. Ömer'e Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlamak üzere bir kanal açılabileceğini bildirmiş, ancak onun bu girişimi hacca gelenlerin gemilerinin, Rumlar tarafından yağmalanacağı endişesine kapılan Hz. Ömer tarafından engellenmişti.⁵

Bu makalede, Nilometre'nin yahut diğer ismi ile Mikiyâsü'n-Nîl'in mühendislik bilgileri gerektiren teknik yönlerinden daha çok İslâm medeniyetine neler kattığı ve tarihin anlaşılmasına nasıl katkı sağladığı ele alınmaya çalışılacaktır. Bu makalede ele alacağımız konular, Müslümanların yeni medeniyetlere nasıl uyum sağladıkları yanında, onları nasıl koruyup geliştirmeye çalıştıklarının da anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Makalemizin bir başka temel amacının da ilk Müslüman fatihlerden Osmanlıların bölgeye hâkim olmalarına kadarki süreci, ana hatları ile Nilometre ve Nil üzerinden ele almak olacaktır.

EFSENELER

Nil nehri pek çok efsaneye konu olmuş ve bu anlatılanlar da İslâm Tarihi'nin belli zamanlarında karşımıza çıkmıştır. Mısır'a hâkim olan ashaptan Amr b. Âs, Nil'in sularının bereketlenmesi için her ayın son on birinci gecesinde, bakire bir cariyeyi süsleyen Mısırlıların onu Nil'e atarak, Tanrılara sunduklarını görerek irkilmiş, bu ilkel geleneğin sona ermesi için gayret etmişti.⁶

1 Lionel Casson, *Everyday Life in Ancient Egypt* (Baltimore: The John Hopkins University Press, 2001), 35.

2 Tim Jeal, *Explorers of the Nile: The Triumph and Tragedy of a Great Victorian Adventure* (London: Yale University Press, 2011), 13-14.

3 İbn Havkal, *Sûretü'l-Arz, X. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014), 123.

4 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ fi Sinaâti'l-İnşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/331; Makrizî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hutât ve'l-A'sâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 1/135; 1/377.

5 Abdülhay el-Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetimi: et-Terâtibu'l-İdâriyye*, çev. Ahmet Özel, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 2/118-120.

6 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 44/337; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 4/294; 18/349; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423), 19/321; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 3/322; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârihi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât vd. (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 5/324; Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. Muhammede Muhyiddin Abdülhamid (Kahire: y. y., 1969), 128.

1263 yılında Altın Orda hükümdarı Berke Han'a (1256-1266) gönderilen Sultan Baybars'ın (1260-1277) elçileri, Nil nehrinin efsanelerle kaplı ününün İdil (Volga) Nehri'nin kenarına kurulan hanlığın payitahtı Saray şehrine kadar ulaştığına şahit olmuşlardı. Sultan Baybars'ın mektubunu takdim eden elçiler, Berke'nin sağına geçip diz çökerek oturmuşlardı. Berke'ye, Baybars'ın gönderdiği mektubu okunmuş, bundan sonra Berke Han, Mısır elçilerini sağından soluna almış; onlara Nil ile ilgili duyduğu bir efsanenin doğru olup, olmadığını sormuştu. Elçiler, Berke'nin sorduğu Nil'in üzerinde Hz. Adem'in çocuklarından birinin kemiğinin bir köprü olarak kullanılıp, insanların bunun üzerinden geçtiklerine dair duyumunun yanlış olduğunu söyleyerek, onun merakını gidermişlerdi.⁷

Nil Nehri üzerinden yapılan bir takım törenler de tarihe damgasını vurmuştur. Nil deltasında yer alan Demenhûr mintikası, burada Kıptî Hıristiyanların kutladıkları şehitler bayramı ile de bilinirdi. Müslümanların da iştirak ettikleri bu şenlikler, Nil'in suyunun artıp çoğalması için nehre atılan bir azizin parmağının bulunduğu tahta bir sanduka üzerine bina edilmişti. Bu merasimin eski bir Horus-Osiris bayramının değiştirilmiş şekli olduğu söylenirdi. Memlükler, bu sıra dışı şenliği 1302'te yasaklamış ve 1354'te de azizin parmağını barındırdığına inanılan sanduka yakılarak, bu merasim tamamen ortadan kaldırılmıştı.⁸

Nil Nehri daha başka kadim efsanelerle de tılsımlı bir hüviyete bürünebiliyordu. Çok önceleri Fustat'da bulunan sırtı Nil'e dönük muazzam bir kadın heykeli, Fustat'ı taşkınlardan koruyan bir tılsım olarak değerlendiriliyordu. Cîze'deki Sphenks heykelinin sevgilisi olarak telakki edilen bu dişi yapıt, onlara göre İsis isminde bir başka Tanrı'yı temsil ediyordu.⁹

2. BEREKETLİ NİL, TAŞKINLAR VE KONU HAKKINDA YAZANLAR

Nil deltası, toprağının verimi ve suyunun bereketi ile tanınırdı. Buna rağmen "Mısır arazisinin hepsi işlense ürünü dünyaya yeter" sözü hayata geçirilemiyor, pek çok tarla ekilmeyip, boş kalabiliyordu. Nil'in suyu çekilince yonca cinsinden bitkiler, keten, pirinç, tohumlu bitkiler, şeker kamışı, susam, pamuk, sebze ve hububat cinsi şeyler ekiliyordu.¹⁰ Mısır'da pek çok yerde buğday yetiştirilmesine rağmen Bişemmûr şehrinde yetiştirilen benekli Yûsufî buğdayı, Nil'in bereketinin simgelerinden olarak görülüyordu.¹¹

Nil'in bereketi her zaman Mısır'a yansımamış, kuraklık ve kıtlıklar Firavunlar ülkesini fakirleştirip aç bırakabilmişti. Yusuf Peygamber zamanında yedi yıl süren böyle bir kıtlıktan Kur'an'da bahsedilir.¹² Kıtlığa karşı aldığı önlemlerle bilinen Hz. Yusuf, Memfis'te ilk mikyası yaptırarak, Feyyûm Kanalı'nı açtırmış ve Mısır'da tarımı geliştirmişti. Böylece tarımın verimliliği Nil nehrinin taşkınlara bağlı olduğundan yılın belli dönemlerinde kabaran suyun seviyesi ölçülerek gerekli önlemler alınmıştı. Bu önlemler de Mısır'da herkesi memnun eden bir bolluk ve refahı peşinden getirmişti.¹³

Nil taşkınlara karşı açılan başka kanalları da bu vesile ile zikretmeliyiz. Mısır'ın antik dönemlerinde Firavun tarafından kazdırılan ve onun veziri Hamân tarafından da genişletilen "Bahru's-Sardûs" adlı büyük bir su kanalı açtırılmıştı. Daha sonra bu kanal ortadan kalkacak ve yerine "Ebu'l-Munecâ" adlı bir başka kanal açılacaktı.¹⁴

Mısır'da su taşkınlarını ölçmek için kullanılan *Nilometre (Mikyâsü'n-Nil)* vasıtası ile su seviyesi her

7 İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzu 'z-Zâhir fî Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*; nşr. Abdülaziz el-Huveytır (Riyad: Meşveret, 1396/1976), 216-218.

8 R. Hartmann, "Demenhûr", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 3/520.

9 C. H. Becker, "Ebülhevl", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 4/85.

10 İbn Havkal, *Sûretü'l-Arz*, 124-25.

11 Ya'kubî, *Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2002), 107.

12 Yûsuf, 12/47-49.

13 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 3/326; Makrizî, *Hutât*, 1/108; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. M. Hüseyin Şemseddin (Beirut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992), 2/309; Safedî, *Nüzhetü'l-Mâlik ve'l-Mülûk fî Muhtasarı Sîreti men vellâ Mısır ve'l-Mülûk*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1424/2003), 1/49.

14 A. Richter, "Kalyûb", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 6/144.

gün görevlilerce ölçülerek rapor ediliyordu.¹⁵ Alınan önlemler de tarımı güçlendirdiği gibi iktisadî kalkınmayı da sağlamış oluyordu. Ünlü coğrafyacı Ahmed b. Muhammed el-Fergânî (ö. 861'den sonra), Abbasi halifesi Mütevekkil-Alallah (847-861) tarafından Fustat'taki el-mikyâsü'l-kebîr'in yapımını teftiş etmekle görevlendirilmişti. Fergânî'nin bu göreve getirilmesinde onun *Cevâmiu İlmi'n-Nücûm ve Hareketi's-Semâviyye* adlı çalışmasının da payı vardı.¹⁶

Nil'in feyzânlarını tanzim etmekle ilgili olarak Fatımîler döneminde karşımıza Batılıların "Alhazen" lakabını verdikleri İbnü'l-Heysem (ö. 1039) çıkar. Basra doğumlu hekim ve hendese âlimi olan ve optik ilminin de kurucuları arasında gösterilen bu zât, Nil'in taşkınlarını önlemek için bazı çalışmalar yapmıştı. Nil nehrini daha verimli olarak sulama işlerinde kullanmak üzere yapılan bu çalışmalardan istenilen verimin sağlanamaması üzerine İbnü'l-Heysem büyük bir korkuya kapılmıştı. Acımasız uygulamaları ve sıra dışı kişiliği ile tanınan Fatımî halifesi el-Hakîm-Biemrillâh'ın (996-1021) gazabından korkan İbnü'l-Heysem, halifenin vefatına kadar kendisini deli ve mecnun gibi göstermek zorunda kalmıştı. Bu olay, İbnü'l-Heysem'in tabipliği ve riyaziyeciliği yanında mühendisliğini de gösteren en önemli hadiselerden birisidir.¹⁷

Mısır coğrafyası üzerine telif eser kaleme alan Abdüllatif b. Yûsuf el-Bağdadî (ö. 1231), 1206'da tamamladığı "*el-İfâde ve'l-İtibâr*" adlı eserinde Mısır hakkında çeşitli gözlemlerini dile getirmişti. 1200-1201 yıllarında Mısır'da büyük bir kıtlık olmuş, bunun üzerine el-Bağdadî de Nil etrafında oturan bir kısım halkın kıtlıktan dolayı yamyamlık yapmalarını onların nehir hakkındaki batıl inançlarına bağlamıştı. Mikyâs konusunda önemli çalışmaları olan bir başka kişi de tanınmış Mısır tarihçisi Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrizî (ö. 1442) idi. Makrizî, "*el-Hutât*" adlı eserinde Mısır ve Nil hakkında ilginç gözlemlerde bulunmuş ve Nil nehrinin bütün Mısır'ı kapladığına ve Memfis şehrinin kurulmasından önce Mısırlıların mağaralarda yaşadığına inanmıştı.¹⁸

Ravza Adası'nda bulunan Nilometre, seyyah İbn Cübeyr'in (öl. 1217) de dikkatini çekmiş ve bu ölçü aleti ile ölçümlerin, Haziran başında başladığını ve Ağustos'ta en yüksek noktaya ulaşmış, Eylül başında bittiğini anlatmıştır. Bu ölçüm aleti sekiz köşeli beyaz mermer bir sütun olup, belli bir seviyeye kadar su ile dolan bir noktada inşâ edilmiş, yirmi iki zirâ uzunluğunda olan bu sütun, parmak denilen yirmi dört bölüme ayrılmıştı. Su seviyesi on dokuz zirâ seviyesine gelirse, bu senenin iyi geçeceğini gösterirdi. Taşkın fazla olursa sütun suya daha fazla gömülürdü. Bu seviye aynı zamanda alınacak vergileri de belirler, seviye on altı zirâ ve üstünde olduğu zaman sultan vergi toplama hakkı elde ederdi. Burada, su seviyesini her gün ölçen ve hükümete bunu rapor eden görevliler bulunur, su seviyesi on altı zirânın altında kalırsa o yıl vergi alınmazdı.¹⁹

3. NİLOMETRE VEYA MİKİYÂSÜ'N-NİL

Nilometre 2,4 metre çapında büyük kireç taşı bloklardan yapılmış, içine merdivenle inilen dairesel bir kuyuydu. Bu odada bir taş sütunun üzerine su seviyeleri işaretlenmiş ve iki üç yerden Nil Nehri ile irtibat sağlanmıştı. Böylece buradaki görevliler tarafından Nil'in sularının ne kadar yükseldiği düzenli olarak saptanabiliyordu. Fayyum barajını yaptıran III. Amenemhat zamanında (MÖ 1860-MÖ 1814) nilometreler geliştirilerek vergi toplamada bu sistemden yararlanılmıştı. Eğer nilometre verimli bir hasat dönemi olacağını öngörüyorsa vergiler de ona göre artırılmış, mikyâsın seviyesi düşükse oranlar aşağı çekilmişti.²⁰

Nilometre, böylece ürün ve vergi miktarını etkileyen Nil sularının debisini çok önceden düzenli olarak ölçerek, taşkın ihtimaline karşı bir nevi önlem olmak üzere nehrin üzerine bir cetvel olarak kurulmuştu. Bu ölçümler sayesinde yeni mevsim için ürün ve vergi miktarını sağlıklı bir şekilde tahmin ederek güvenli

15 Mukaddesî, *Ahsenü't-Tekâsim, İslâm Coğrafyası*, çev. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 226-27.

16 S. Maqbul Ahmad, "Coğrafya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/51.

17 H. Suter, "İbnülheysem", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 5/859.

18 Maqbul Ahmad, "Coğrafya", 8/59.

19 İbn Cübeyr, *Endülü's ten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2003), 31.

20 Lisa Springer-Neil Morris, *Art and Culture of Ancient Egypt* (New York: The Rosen Publishing Group. 2010), 8; K. A. C. Creswell, *A Short Account of Early Muslim Architecture* (London: Middlesex 1958), 292-296.

bütçe hesapları da yapılabilmişti. Nehrin debisiyle ilgili bu hesaplara, arazinin durumuna ve önceki yılda ekilen ürünün cinsine dayanılarak yapılan tahminlere göre bölge bölge işlenen toplam vergi miktarları, “*kanûn*” adı verilen kayıtlara geçirilmişti.²¹ Bu kayıtlar da, her yeni mevsim için belirlenecek vergi miktarının esasını teşkil etmişti. Daha sonra bölge bölge takdir edilen toplam miktarlar, mükellefler arasında toprakların genişliğine göre dağıtılmıştı. Bu sistem, fetihlerden sonra Müslümanlar tarafından adalet şartlarına riayet edilerek aynen korunmuştur.²² Memlük sultanı Kalavun el-Elfi (1279-1290), Haçlılarla ve Moğollarla mücadele edebilmek için gerekli parayı, tüccarlardan aldığı vergiler kadar çiftçilerden de tahsil etmişti. Sultan, mikyastan Nil’in su seviyesinin yükselip de bol ürün alınacağını öğrenince, arazi sahiplerinden vergi tahsil etmişti.²³

Nilometre, İslâm fetihlerinden çok önceleri var olmasına rağmen Müslümanlar bu sisteme yeni bir dinamizm kazandırmışlardır. Mısır fâtihi Amr b. Âs, biri Asvan’da, diğeri Dendera’da olmak üzere iki adet mikyâs yaptırmıştı.²⁴ Bereketli Mısır’ın tahıl ürünlerine muhtaç olan Emevîler (661-750) de bu konuda ellerinden geleni yapmışlardı. Emevîlerin kurucusu Muâviye (661-680) ile Halife Abdülmelik’in Mısır valisi olan kardeşi Abdülazîz b. Mervân (öl. 705),²⁵ birer adet mikyâs daha yaptırarak Amr’ın daha önce Asvân ve Dendera’da açtıkları Nilometrelere ilâvede bulunmuşlardı. Vali Abdülazîz’in yaptırdığı Mikyâs, Hulvan’da bulunuyordu.²⁶ Emevîlerin inşâ konusunda öne çıkan halifesi Velid b. Abdülmelik (705-715) ise Mısır’daki haraç âmili Üsâme b. Zeyd et-Tenûhî’ye²⁷ Ravza Adası’nda 90/708-709’da bir mikyâs daha inşâ ettirmişti.²⁸ İslâmî dönemin en uzun süre kullanılan mikyâsı, Ravza adasının güney ucuna 715 senesinde Süleyman b. Abdülmelik’in (715-717) kurduğu mikyâs idi.²⁹

Nil Nehri, ilk zamanlardan itibaren Abbasilerin (750-1258) de ilgi alanına girmiş, onlar da 868-905 yılları arasında Mısır’da Abbasi halifeliklerinden yarı bağımsız hareket eden Tolunoğulları’na kadar bir dizi imar faaliyetine başlamışlardı. Bu faaliyetler ilk kez Abbasi halifesi Ebû Câfer Mansur zamanında (754-775) başlamış ve 150/767-768 yılında Nil’i Kızıldeniz’e bağlayan kanal çalışmaları yapılmıştı.³⁰ Süleyman b. Abdülmelik’in kurduğu mikyâs, daha sonra 861’de Abbasi Halifesi Mütevekkil-Alâllah’ın (847-861) emriyle matematikçi ve astronom Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Kesîr el-Fergânî’ye (öl. 861’den sonra) yeniden ihyâ ettirilmişti.³¹ Batı’da “*Alfraganus*” olarak tanınan³² Fergana kökenli bu İslâm âliminin devlet hizmetinde bir mühendis olarak ortaya çıkardığı bu mikyâsa “*el-Mikyâsu’l-Cedîd*” veya “*el-Mikyâsu’l-Kebîr*” denilmişti.³³ Bu faaliyetler esnasında İbn Tağrıberdî’nin mühendis olarak vasıflandırdığı el-Fergânî’ye³⁴ Abbasilerin Mısır valisi olan Yezid b. Abdullah et-Türkî destek vermiş ve bu mikyâs için oldukça büyük masraflar edilmişti.³⁵ Bu süreçte görev alan bir başka mühendis ise Basra kökenli Abdullah

21 Mahzûmî, *el-Minhâc fî İlmi Harâci Mısır*, nşr. Claude Cahen (Kahire: y. y., 1986), 58-63.

22 İbn Memmâtî, *Kavânînü’l-Devâvîn*, nşr. Azîz Suryâl Atıye (Kahire: y. y., 1943), 302-305.

23 Makrizî, *Hitât*, 1/199.

24 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu’z-Zâhire*, 2/310; Safedî, *Nüzhetü’l-Mâlik*, 1/49.

25 II. Ömer olarak da bilinen Ömer b. Abdülazîz’in babası, Halife Abdülmelik’in de kardeşidir. Bk. İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, thk. M. Abdülkadir Atâ (Beyrut Dâru’l-Küttübî’l-İlmiyye, 1410/1990), 5/253-255; Ahmed b. Yahyâ Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, thk: Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî, (Mısır: Dâru’l-Mearif, 1959), 6/333-335.

26 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu’z-Zâhire*, 2/310.

27 Ashabdan Üsâme b. Zeyd b. Hârise el-Kelbî ile karıştırmamak gerekir. Ashabdan olan Zeyd, 674 yılında Curf’ta vefat etmiştir. Bk. İbn Abdilber el-Kurtubî, *el-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1412/1992), 1/77; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd (b. y., Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985), 2/497; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/329; İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dımaşk*, thk. Ravhiyye en-Nahhâs (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1402/1984), 4/255.

28 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu’z-Zâhire*, 2/310.

29 İbn Haldun, *Kitâbü’l-İber ve Dîvânü Mübtede’ ve’l-Haber fî Târîhi’l-Arab ve’l-Berber ve Âsirihi min Zevi’ş-Şe’ni’l-Ekber*, thk. Halil Şahâde (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1408/1985), 2/271; Makrizî, *el-Hitât*, 1/108; Safedî, *Nüzhetü’l-Mâlik*, 1/49.

30 Makrizî, *Hitât*, 1/135.

31 Makrizî, *el-Hitât*, 1/58.

32 H. Suter, *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Werke* (Leipzig: B.G. Teubner, 1900), 18-19.

33 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu’z-Zâhire*, 2/311; Mahmut Kaya-Sami Şelhût, “Fergânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/377-378.

34 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu’z-Zâhire*, 2/311.

35 Makrizî, *Hitât*, 1/109; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu’z-Zâhire*, 2/311.

b. Abdüsselâm er-Reddâd el-Müezzîn (öl. 880) idi.³⁶ Abbâsî halifesi el-Mütevekkil-Alellah, iktidarının son günlerinde yaptırdığı bu mikyâs ile bölgede tarımı canlandırmaya ve Nil'in taşkınlarını önlemeye çalışmıştı.³⁷

Tolunoğulları (868-905) ve Fatımîler döneminde (909-1171) de bakım ve onarıma alınan Nilometre, yine Mısır'ın vaz geçilmez sistemi olmaya devam etmişti. Tolunoğulları'nın kurucusu Ahmed b. Tolun (öl. 884) 266/879'da bakımı için 1000 dinar tahsis ederek mikyâslara olan ilgiyi sürdürmüştü.³⁸ Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh (1036-1094) devrinde Ravza'daki mikyasta bazı değişikliğe gidilerek yanına bir de mes-cid inşa edilmişti. Bu dönemin bir başka akılda kala tarafı ise Halife'nin çabaları ile Nil Nehri'nde yapılan bazı başarılı ıslah çalışmaları idi.³⁹

Nilometre, 1241'de Eyyübîler devrinde etrafını çevreleyen kalın bir duvarla koruma altına alınmıştı.⁴⁰ Burada su seviyesini günlük olarak ölçen bir memur taşkınlara karşı gerekli önlemleri almakla mükellefti.⁴¹ Nil'deki Ravza adası Mısır Eyyübî hükümdarı el-Melikü's-Salih Eyyüb tarafından burada yapılan büyük bir kale ile ön plana çıkmıştı. Bu kaleye "Kal'atu'r-Ravza" denildiği gibi, "Kal'atu'l-Mikyâs" da denili-yordu. Mısır Eyyübî sultanı bu kaleyi asıl tarihin akışını değiştiren Bahrî Memlûkleri için yaptırsa da, adayı ana karadan ayıran kanalı temizleterek derinleştirmiş ve sulama alanında büyük bir atılım yapmıştı.⁴²

Selahaddin'in mühendisi Bahâeddin Karakuş'un Kahire'deki Eyyübî hükümet merkezi olarak da kullanılan Kal'atu'l-Cebel'e, su temini için inşâ ettiği "Bi'ru Yûsuf" da bu arada anılması gerekir.⁴³ Bu su sisteme Yusuf Peygamber'in düştüğü kuyuya yapılması muhtemel telmih yanında, Selahaddin'in bir isminin de Yusuf olduğundan hareketle daha yakın bir mana yüklendiği de ihtimal dâhilindedir. Mikyasın üzerinde Nil'e bakan bir aslan heykeli bulunması ise tarihi olaylar ışığında "Mısır Arslanı" olarak tanımlanan Baybars⁴⁴ ile mikyâs arasında bir bağ kurmamızı sağlar. Bu vesile ile Mikyâsu'n-Nil'in, Baybars'ın Moğollara karşı Anadolu seferine çıkma hazırlığı yaptığı 1276 yılında, on dokuz arşın, on dört parmak yükseldiğini dehatırlatalım.⁴⁵

Memlûkler döneminde de Mısır iktisadiyatı ve sosyal hayatı içinde mikyâslar önemli yer edinmişler, bazı onarımlarla da yollarına devam etmişlerdi. 873/1468 yılında, ayrıca 886/1481'da meydana gelen zelzeleden sonra Sultan Kayıtbay'ın (1468-1496) emriyle Mikyâsü'n-Nîl esaslı bir şekilde onarılmıştı.⁴⁶

4. MİKYSU'N-NİL ETRAFINDA OLUŞANSIRADIŞI OLAYLAR VE HATIRALAR

Mikyâsü'n-Nîl'in bulunduğu mücâvir alan tarihte pek çok olaya tanıklık ettiği gibi tarihin önemli simalarını da buraya çekmişti. Hz. Yusuf'un kabrinin dahi Ravza Adası'ndaki mikyasın bulunduğu alanda yer aldığı ve Hz. Musa zamanında su seviyesinin düşmesi ile ortaya çıkarıldığı söylenir.⁴⁷

36 İbn Hallikân, *Veşâyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904), 3/112; Makrizî, *Hutât*, 1/109.

37 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 2/310.

38 Makrizî, *Hutât*, 3/313; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 2/311; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 16/83.

39 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 5/309.

40 Mahmut Kaya, "Mikyâsü'n-Nîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/52-53.

41 Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev. Abdülvehap Tarzi (İstanbul: MEB Yayınları, 1994), 64-65; Tuledalı Benjamin-Ratisbonlu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, çev. Nuh Arslantaş (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001), 85-86.

42 Makrizî, *Hutât*, 3/313.

43 C. H. Becker, "Kahire", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 6/81-85.

44 Bk. Peter Thorau, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century* (London: Longman, 1992); Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 611; Paul M. Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 317; Michael L. Bates, "The Coinage of the Mamlûk Sultan Baybars I: Additions and Corrections", *American Numismatic Society*, 22 (1977), 161-181.

45 İzzeddin İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, *Baypars Tarihi*, çev. M. Şerefüddin Yalçınkaya (İstanbul: Maarif Matbaası, 1941), 2/76.

46 İbn İyâs, *Bedâiü'z-Zühûr fî Vekâiu'd-Duhûr*, thk. Muhammed Mustafa (Beyrut: y. y., 1975), 3/178-179.

47 Makrizî, *es-Sülûk li Mağrifeti Düveli'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/180.

Fatımîlerin on birinci halifesi Âmir-Biahkâmillâh (1101-1130), Ravza Adası'ndaki mikyasın civarına kendisine oldukça düşkün olduğu bedevi bir cariyesi için bir tahterevan yaptırarak sık sık burayı ziyaret etmişti.⁴⁸ Beş yaşında iken tahta çıkan Küçük Halife, bu işlerle uğraşırken, Haçlılar Mısır içlerindeki el-Arîş'e kadar sokuluyor,⁴⁹ Emîrû'l-Cüyûş Efdal b. Bedrû'l-Cemâlî ise onlara karşı ciddi bir önlem almıyor,⁵⁰ Fatimî devleti hızlı bir yok oluşa doğru sürükleniyordu. Bu sıkıntılı süreçte Fatimî halifelerinin zevk ve safa için gittikleri bir başka mekânın da Nil üzerindeki Kahire Halici olduğunu belirtmeden geçmeyelim.⁵¹

Fatımîler böyle çocuk yaşta halifeler iktidarsız vezirlerle bir yok oluşa sürüklenirken, Memlûkler ise döneme farklı bir çehre kazandırıyorlardı. Sultan Baybars (1260-1277), eğlenceden uzak durması ile tanınırken, aynı zamanda mikyas civarında yaptığı gezintiler⁵² ve avlanması ile de ön plana çıkmıştı.⁵³ Mikyas civarındaki mescide bir görevli de atayan Baybars'ın zaman zaman burada namaz kıldığını da tahmin ediyoruz. Baybars'ın mikyâsa hatip olarak tayin ettiği Ebu'l-Feth Abdülhâdî b. Abdülkerim el-Kaysî, 672/1273-1274 yılında hayata gözlerini yummuştu.⁵⁴

Memlûkler'in tarih sahnesine çıkmaları esnasında da mikyâsların karşımıza çıktığını görüyoruz. Baybars ve arkadaşları Yedinci Haçlı Seferinin muzafferiyetle neticelenmesi ve Fransa Kralı IX. Louis'in esir edilmesinden⁵⁵ sonra, el-Cezîre'den gelen efendileri es-Salih Eyyûb'un oğlu Turanşah ile ters düşmüşlerdi. Memlûkleri işbaşından uzaklaştırarak yerlerine kendi adamlarını getirmeye çalışan Turanşah, Baybars ve arkadaşlarının düzenlediği bir suikastla mikyâs civarında katledilmiş⁵⁶ ve bundan sonra Mısır tarihi yeni köle kökenli hükümdarlarla yoluna devam etmişti.

698/1299'da el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatı (1299-1309) zamanında mikyâslar büyük bir ilgisizlik içine düşmüşlerdi. Efsane Memlûk askerlerinin doğduğu yer olan Ravza Adası'nda⁵⁷ bir bakımsız burçtan başka bir şey kalmamış, batı tarafındaki Bâbu'l-Ustûl; yani Donanma Kapısı ise eski görkeminden pek çok şey yitirmişti. Ravza Adası'nda yer alan binalar, buradaki mescid dışında harap olup gitmişti.⁵⁸ Ravza Adası ve buradaki mikyas, sanki Memlûk sultanları Moğol asıllı Zeyneddin Ketboğa (1294-1296), Hüsâmeddin Lâçin (1296-1299) ve diğer Memlûk emirleri arasında sürüp giden iktidar mücadelelerinden⁵⁹ yorgun düşmüş gibiydi. Bu olumsuzluklara rağmen Memlûkler'in en uzun tahtta kalan sultanı olan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, üçüncü iktidarı (1310-1341) esnasında 747/1346-

48 Makrizî, *Hutât*, 3/313.

49 Albert of Aachen, *Albert of Aachen's History of the Journey to Jerusalem*, çev. Susan B. Edgington (Burlington, USA: Ashgate Publishing Company, 2013), 2/196-200; William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, çev. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey, (New York: Colombia University Press, 1943), 1/515-517; Fulcherius Carnotensis, *Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, çev. F. Rita Ryan (Knoxville: University of Tennessee Press, 1969), 222; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grîgor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, (Ankara: TTK Basımevi, 2000), 261.

50 Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 37; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, tsh. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987), 9/20; İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl, I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, çev. Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 6; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer* (Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, ts.), 2/235; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 5/178; Üsâme Zeki Zeyd, "Hamelâtü'r-Remleti's-Sâlis Ziddi's-Salibiyyîn fî Ahdi'l-Veziri'l-Fatimî el-Efdal", *Mecelletü Külliyyeti'l-Adâb*, 29 (1981), 23-74.

51 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 3/333.

52 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 11/233.

53 İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzu'z-Zâhir*, 429.

54 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 7/240.

55 Bk. Joseph R. Strayer, "The Crusades of Louis IX", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton (Madison: University of Wisconsin Press, 1969-1989), 2/487-518; Jacques Le Goff, "Saint Louis and the Mediterranean", *Mediterranean Historical Review* 5 (1990), 21-43.

56 İbn Haldun, *İber*, 5/417; Makrizî, *Hutât*, 1/410; 3/412; Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014), 141.

57 Bk. İbn Haldun, *İber*, 5/430.

58 Makrizî, *Hutât*, 3/324.

59 Bk. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 33/238 vd.; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 10/135 vd.; P. M. Holt, *Haçlılar Çağı, XI. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Numune Matbaacılık, 1986), 142 vd.; Samira Kortantamer, *Bahri Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993), 44 vd.; P. M. Holt, "The Sultanate of Lâchîn (696-8/1296-9)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 36 (1973), 521-532.

1347’de beraberine aldığı mühendislerle miyâsa giderek burada bazı ıslah çalışmaları için arayışlara girmişti. Hatta bu faaliyetler çerçevesinde su altında kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Ravza Adası’na gemilerle toprak taşınmıştı.⁶⁰

Mikyâsü’n-Nîl civarında gerçekleşen bir başka olay da Burcî Memlûkleri’nin ilk sultanı Berkuk’un ikinci saltanatı (1390-1399) esnasında karşımıza çıkar. Kızıldeniz ile Hint Okyanusu’ndaki ticarî faaliyetleri ve baharat, şeker tüccarlıkları ile tanınan Kârimî⁶¹ tüccarlarından Selahaddin Ahmed ez-Zeftâvî’nin kâhine kız kardeşi, Mikyâsü’n-Nîl’in civarında yaşar ve Mısır toplumunda önemli bir mevki işgal ederdi.⁶² Bu bölge, güzelliği ve şirinliği ile de bilindiği için Memlûk sultanları da zaman zaman buraya gelerek istirahat ederlerdi. 823/1420-1421 yılında Sultan el-Melikü’l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî (1412-1421) de Ravza Adası’ndaki miyâsa gelerek burada bir müddet dinlenmişti. 840/1436-1437 yılında Nil’in suları yükselmiş ve Sultan Barsbay’ın (1422-1438) oğlu Yusuf miyâsa gelerek bu durumu izlemişti.⁶³

Mikyâs ile ilgili Memlûk döneminin sonuna ait orijinal bilgilere İbn İyâs’ın anlatımlarında rastlıyoruz. Kansu Gavri, 1516’daki Suriye seferine çıkmadan önce Cûlbân⁶⁴ Memlûkleri’nin büyük bir karışıklık çıkarmalarına kızıp miyâsa giderek oradaki sarayında üç gün kalmıştı.⁶⁵ 23 Safer’de Nil’in suları 2 zirâ yükseldiği şayiaları çıkınca da Mikyâs’tan sorumlu İbnü’r-Raddâd, Kansu’nun huzuruna çıkarak Nil’in sularının gerçekte yarım zirâdan biraz fazlaca yükseldiği bilgisini vermişti. Bu açıklamalar da Nil’in normal seviyesinin yarım zirâ üstüne çıktığını gösteriyordu. Yukarı Mısır’daki Saîd bölgesinde fazlaca yağmur yağdığı için zamansız su yükselmesi olmuştu.⁶⁶ Yaklaşık iki ay geçtikten sonra 28 Rebiulâhir’de Nil yeniden kabarmış ve durumu anlamak için Davâdar Tomambay görevliler tarafından kapatılmayan Cisirü’l-Feyz ve Cisir-i Ebi’l-Müneccâ setlerini teftiş etmişti. Nil zamanından önce kabardığı için 12 zirâ yükselmiş, yükselen su bendlerin temellerindeki gemileri kırmış ve yapılan bendleri ve köprüleri de yıkmıştı. Bu beklenmeyen yükselme karşısında da miyâsta görevli mühendisler bir şey yapamamışlardı.⁶⁷ Yaklaşık iki ay sonra Nil seviyesi 1441’den beri en yüksek seviyeye ulaşmış, küçük bir çektiri ile buraya gelen Davâdar Tomambay, bendi açmış ve sular kanallarda akmaya başlayınca halk sevinç gösterileri yapmıştı.⁶⁸ Ancak bu sevinç gösterileri önce Mercidâbık, ardından da 1517’de Ridâniye’den gelen acı haberlerle gölgelenecek, Mısır artık Osmanlı yönetiminde kalacaktı. Kahire’ye giren muzaffer Osmanlı ordusu duruma hâkim olacak Davâdarlıktan sultanlığa yükselen Tomambay boğularak ortadan kaldırılacaktı. Yavuz Selim, 6 Rebiulevvel 923/29 Mart 1517’de miyâsa geçmiş, ancak şiddetli rüzgârdan dolayı nehirde boğulma tehlikesi geçirmişti. Bu tehlikeyi atlattınca da miyâsta bir müddet kalmış daha sonra da otağını Ravza ve Fustat’a taşımıştı. Buna rağmen I. Selim, Mikyâs’tan oldukça hoşlanmış ve günlerce orada kalmıştı. Hatta vezirleri her gün Ravza Adası’na geçerek gelişmeleri ona burada arz etmişlerdi.⁶⁹ Böylece devletlerin yıkılıp kurulmalarına, miyâslar şahit olmaya devam etmişlerdi.

5. NİLOMETRE VE HAÇLI SEFERLERİNDE NİL TAŞKINLARI

Kudüs’ü Müslümanlardan kurtarmak için 1099’da şehri Fatimî vali İftihârüddeve’den alan Haçlılar bu-

60 Makrizî, *Hutât*, 3/296.

61 Bk. Eliyahu Ashtor, *The Levant Trade in the Middle Ages*, (Princeton: Princeton University Press, 1983), 274 vd.; David Abulafia, “Asia, Africa and Trade of Medieval Europe”, *The Cambridge Economic History*, ed. M. M. Postan-E. Miller (New York: Cambridge University Press, 1987), 402-473; W. J. Fischel, “The Spice Trade in Mamluk Egypt”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1/2 (1958), 157-174.

62 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415), 1/98.

63 Makrizî, *Sülûk*, 7/17.

64 Memlûk sultanlarının kendi satın aldıkları Memlûklerine cûlbân, daha önceki sultanlardan kalan Memlûklere ise karâ-nisa deniliyordu. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal* (Ankara: TTK Yayınları, 1984), 420-425.

65 İbn İyâs, *Memluk Devleti’nin Son Yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018), 17.

66 İbn İyâs, *Memluk Devleti’nin Son Yılları*, 29.

67 İbn İyâs, *Memluk Devleti’nin Son Yılları*, 52.

68 İbn İyâs, *Memluk Devleti’nin Son Yılları*, 58.

69 İbn İyâs, *Memluk Devleti’nin Son Yılları*, 168-169.

rada yaptıkları katliamdan sonra bir devletçik kurmuşlardı.⁷⁰ Bundan sonra da Remle Savaşları ile bölgede iyice tutunan Haçlılar,⁷¹ kendilerine yeni sömürgeler aramaya başlamışlardı. 1113 ve 1115 yıllarında Fatımîlerin, Kudüs ve Yafa önlerine kadar yaptıkları akınlardan sonra I. Baudouin (1110-1118) Mısır üzerine bir sefer yapmaya karar vermişti. Çöldeki bedevî şeyhleri ile de görüştüğünden sonra Mart 1118'de küçük bir ordunun başında İbranî peygamberlerin kabirlerine ev sahipliği yapan Hebron'dan⁷² yola çıkarak, Sînâ üzerinden Nil'in kollarından birisine ulaşmıştı. Kral Baudouin, artık bereketli Mısır topraklarında idi. Kendisi ve adamları Nil'in manzarası karşısında adeta büyülenmişlerdi. Akdeniz sahilindeki Farama garnizonu, Haçlıları görünce kaçmış ve Mısır'ın derinlikleri şimdi Frenklere açılmıştı. Bu esnada da Haçlılar balık tutmuş ve manzaranın da keyfini çıkarmışlardı.⁷³ Ancak hiç beklenmeyen bir gelişme olmuş ve burada Kudüs Kralı I. Baudouin ölümcül bir hastalığa yakalandığı için Haçlılar Filistin'e çekilmişti.⁷⁴

Bu olaya rağmen Haçlıların zengin Mısır üzerindeki emelleri hiç sönmemişti. 1153 yılında Askalân'ın Haçlılar tarafından ele geçirilmesi,⁷⁵ onları Mısır'a bir taarruz yapma konusunda oldukça cesaretlenmişti. Nureddin'in 1154 yılında Dımaşk'a hâkim olması⁷⁶ ve 1159'da İmparator Manuel'in Antakya'ya kadar gelmesi ile Haçlılar bir müddet bu arzularını ertelemek zorunda kalmışlardı.⁷⁷ 1160 yılında Kudüs kralı III. Baudouin (1145–1163) Mısır'a bir taarruz yapmak ile Fatimî yönetimini tehdit edince, kendisine yıllık 160.000 dînar haraç ödenerek bu arzusundan vaz geçirilmişti.⁷⁸ Bu haracın hiçbir zaman ödenmemesi üzerine onun yerine krallık tahtına oturan kardeşi Amaury (1163-1174), Kudüs Kralı olduktan sonra Eylül 1163'te Mısır'a karşı ani bir baskında bulunmuştu. Süveyş boğazını hiçbir güçlüğe uğramadan geçen Haçlılar Pelusium kasabasını muhasara etmişlerdi. Ancak Nil'in taşma mevsiminin şimdi olduğunu bilmeyen Haçlılar, Fatimî vezir Dirgâm'ın bendlerden bir kaçını açması ile geri çekilmek zorunda kalmışlardı.⁷⁹

Bir başka Nil taşkını XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde olmuştu. Beşinci Haçlı Seferi'nde Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil (1218-1238), Haçlıların barış görüşmelerini reddetmelerine, hatta Kudüs'ün geri verilmesine dahi rıza göstermemeleri üzerine savunma durumuna geçmişti. Bundan sonra da Müslümanları rahatlatan bir dizi önemli gelişme olmuştu. Haçlıların yardımlarına geleceklerine kesin gözüyle baktıkları Gürcüler, 1220'de Azerbaycan hududunda Moğollara karşı büyük bir mağlubiyet alarak kendi dertlerine düşmüşler,⁸⁰ el-Kâmil'in Kıbrıs'a gönderdiği donanması, Haçlı gemilerini batırarak önemli bir başarı kazanmıştı. Bu son süreç Müslümanların lehine işlemeye devam etmiş ve Suriye'den gelerek Mısır ordusuna katılan Eyyübî kuvvetleri, Müslümanlara büyük bir moral vermişti.⁸¹ Haçlılar bu sırada Müslümanlara bü-

70 Fulcherius Carnotensis, *Fulcher of Chartres*, 125; İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 6.

71 İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 10; Fulcherius Carnotensis, *Fulcher of Chartres*, 164; Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*, 200; Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996), 343.

72 İbrahim, İshak, Yusuf ve Yakup peygamberlerin kabirleri Haçlıların Hebron dedikleri Filistin'in Halil kentindedir. Bk. Hans Eberhard Mayer, "Die Herrschaftsbildung in Hebron", *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins* 101 (1985), 64-82.

73 Fulcherius Carnotensis, *Fulcher of Chartres*, 222.

74 Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*, 261; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: TTK Basımevi, 1986), 2/82.

75 Bk. William of Tyre, *A History of Deeds*, 2/202 vd.; Moshe Sharon, "A New Fâtimid Inscription from Ascalon and Its Historical Setting", *Atiqot* 26 (1995), 61-86.

76 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/398; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetîh (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992), 12/250; Suleiman A. Mourad, James Elindsay, "İbn Asakir and the Intensification of Sunni Jihad Ideology in Crusader, Era Syria", *Just Wars, Holy Wars and Jihads*, ed. Sohail H. Hashimi (Oxford: Oxford University Press, 2012), 115; Warren C. Schultz, "Crusades", *Encyclopedia of Islam and the Muslim World* (New York: Macmillan, 2004), 2/164.

77 Ioannes Kinnamos, *Historia*, çev. Işın Demirkent (Ankara: TTK Yayınları, 2001), 134-137; Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*, 323-324.

78 Hans Eberhard Mayer, "Ein Deperditum König Balduins III. von Jerusalem als Zeugnis seiner Plane zur Eroberung Agyptens", *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 36 (1980), 549-566.

79 İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb fî Târîhi Haleb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 1/344-345; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/440-444; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/41; William of Tyre, *A History of Deeds*, 2/302-303.

80 Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu, Atilla, Cengiz Han, Timur*; çev. M. Reşat Uzmen (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980), 240.

81 Zehebî, *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, 22/121-128; İbn Nazîf, *Târîhu'l-Mansûri*, *Telhîsu'l-Keşf-i ve'l-Beyân fî Havâdisi'z-Zamân*, thk. Ebu'l-Abd Dudu (Dımaşk: Matbaatu'l-Hicâz, ts.), 1/75; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-Talep fî Tarihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkar, (b. y., Dâru'l-Fikr, ts.), 7/3453; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 5/79-89; Kutbeddin Yunîni, *Zeyl-u Mir'âti'z-Zamân* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1992), 2/202-204.

yük bir taarruz yapmaya hazırlanırken, Temmuz ayında Nil'in su seviyesinin yükselmesi de onların çöküşünü hızlandırmıştı. Üstelik kanalın suları Şarmüşşeyh hizasında yeteri kadar yükselince, Mısır donanması tarafından Haçlı gemilerinin geri çekilme yolları kapatılmıştı. Bu arada çok az erzakları kalan Haçlılarda bir panik başlamış, tamamen zapt etmeyi planladıkları Mısır'dan geri çekilmeye karar vermişlerdi. 26 Ağustos 1221'de Haçlılar toplu olarak kötü organize edilmiş bir ric'atle geri çekilirken, Nil'in kapaklarının açılması ile sular altında kalan Haçlılar, büyük kayıplar vermişler ve Dimyat'ı karşılıksız olarak terk etme karşılığı olarak canlarını kurtarabilmişlerdi.⁸² Nil nehrinin su seviyesinin ne zaman yükseleceğini Nilometre gibi eşsiz bir aletle çok önceden bilen Eyyübîler şanslarının da yardımı ile Haçlıları bataklık bir araziye hapsederek Mısır'ı kurtardıkları gibi, Kudüs'ün Haçlıların eline geçmesini de önlemiş oluyorlardı. Ancak Haçlı seferleri bitmeyecek ve yenileri, Mısır ve bereketli Nil'in Akdeniz'deki limanlarına yapılmaya devam edecekti.

SONUÇ

Dünyanın en uzun nehirlerinden bereketli Nil, kadîm Mısır medeniyetinin de ortaya çıkmasında oldukça önemli bir rol oynamıştı. Onun için de bazı tarihçiler Mısır'ı Nil'in hediyesi olarak görmüşler, Mısır arazisinin tamamen ekildiği takdirde dünyanın doyacağına kani olmuşlardı. Geçim kaynağı da daha çok tarıma dayalı olan Antik Mısır, firavunlar zamanında açılan kanallar ile de gündeme gelmişti. Bu kanallara Hz. Yusuf'un açtığı yeni kanallar ilave edilmiş, hatta Hz. Yusuf'un kabrinin Nil'in su seviyesinin ölçüldüğü Ravza Adası'nda olduğu rivayet edilmişti.

640 yılı itibarıyla bölgeye gelen fatih Araplar, Mısır'ın hayat kaynağı olan Nil'e gereken önemi vererek su taşkınlarına karşı da önlemler almaya çalışmışlardı. Su seviyesinin ölçülmesi için de belirli bölgelere mikyâslar yapılmış, açılan su kanalları ile de Hicaz'a erzak gönderilmişti. Bu ihtimamı daha sonra Mısır'a hâkim olan Emeviler, Abbasiler; onlardan yarı bağımsızlık elde eden Tolunoğulları da devam ettirmişlerdi. 969 yılından itibaren bölgeyi hâkimiyet altına alan Şîh Fatımîler ise Kızıldeniz ve Suriye limanlarından olduğu kadar bereketli Nil'in gelirleri ile de büyük bir devlet kurmayı başarmışlardı. Küçük yaştaki halifeler, dirayetsiz ve hırslı vezirler yüzünden 1171'de Mısır'ı devralan Selahaddin ve onun ahfadı olan Eyyübîler de Nil'e önem vererek, su seviyelerini kontrol edip, kıtlık ve kuraklığa karşı önlemler almışlardı. 1250 yılında Yedinci Haçlı Seferleri esnasında Memlûkler adında yeni bir devlet ortaya çıkmış ve onlarda devletlerinin temelini mikyâs civarında atmışlardı.

Bundan sonra Mısır, Memlûk hâkimiyeti ile tanışmış, Sultan Baybars'tan son Memlûk Sultanı Eşref Tomanbay'a kadar pek çok hükümdar, mikyâslara önem vermişlerdi. Kendilerinin de son Mısır Eyyübî hükümdarı es-Sâlih Eyyüb tarafından eğitilip, mükemmel askerler olarak yetiştirildikleri Ravza Adası'ndaki mikyâs, onların iktidarlarının aynası durumunda olmuştu. Diğer yandan Nil'in su seviyesinin ne zaman yükseleceğini bilmeyen Haçlılar, bölgeye yanlış zamanda gelip, bataklık içinde bırakılabilmişlerdi. Ancak Haçlı seferleri bitmemiş, daha sonraki dönemlerde bu eksikliklerini gideren Franklar, Süveyş Kanalı'nı 1869 yılında tamamlayarak, buradan sömürülerine daha kolay ulaşmışlardı. Hayat, suyun aktığı gibi akmış, devletler ve milletler Nil'in coşkun sularında ya boğulmuş yahut da onun bereketiyle, büyük bir refaha ulaşmışlardı.

KAYNAKÇA

Abulafia, David. "Asia, Africa and Trade of Medieval Europe". *The Cambridge Economic History*. 402-473. ed. M. M. Postan-E. Miller. New York: Cambridge University Press, 1987.

Albert of Aachen. *Albert of Aachen's History of the Journey to Jerusalem*. çev. Susan B. Edgington. Burlington, USA: Ashgate Publishing Company, 2013.

Anna Komnena. *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*. çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.

82 Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/145-148; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth Setton (Madison: University of Wisconsin Press, 1969-1989), 2/377-428; Jessalynn Bird, "Pelagius of Albano (d. 1230)", *Crusades an Ancylopedia*, ed. Alan V. Murray, (California: Santa Barbara, 2006), 938.

- Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Ashtor, Eliyahu. *The Levant Trade in the Middle Ages*. Princeton: Princeton University Press, 1983.
- Azîmî. *Azîmî Tarihi*. çev. Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- Bates, Michael L. "The Coinage of the Mamlūk Sultan Baybars I: Additions and Corrections". *American Numismatic Society*, 22 (1977), 161-181.
- Becker, C. H. "Ebülhevî". *İslâm Ansiklopedisi*. 4/85. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Becker, C. H. "Kahire". *İslâm Ansiklopedisi*. 6/81-85. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbu'l-Esrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959.
- Bird, Jessalynn. "Pelagius of Albano (d. 1230)". *Crusades an Ancylopedia*. 938. ed. Alan V. Murray. California: Santa Barbara, 2006.
- Casson, Lionel. *Everyday Life in Ancient Egypt*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2001.
- Cobb, Paul M. *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Creswell, K. A. C. *A Short Account of Early Muslim Architecture*. London: Middlesex 1958.
- Ebü'l-Fidâ. *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer*. Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.
- Fischel, W. J. "The Spice Trade in Mamluk Egypt". *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1/2 (1958), 157-174.
- Fulcherius Carnotensis. *Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*. çev. F. Rita Ryan. Knoxville: University of Tennessee Press, 1969.
- Grousset, Rene. *Bozkır İmparatorluğu, Atilla, Cengiz Han, Timur*. çev. M. Reşat Uzmen. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.
- Hartmann, R. "Demenhür". *İslâm Ansiklopedisi*. 3/520. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Holt, P. M. "The Sultanate of Lâchîn (696-8/1296-9)". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 36 (1973), 521-532.
- Holt, P. M. *Haçlılar Çağı, XI. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Numune Matbaacılık, 1986.
- Ioannes Kinnamos. *Historia*. çev. Işın Demirkent. Ankara: TTK Yayınları, 2001.
- İbn Abdüzzâhir. *er-Ravzu'z-Zâhir fî Sireti'l-Meliki'z-Zâhir*. nşr. Abdülaziz el-Huveytır. Riyad: Meşveret, 1396/1976.
- İbn Asâkir. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Cübeyr. *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*. çev. İsmail Güler. İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Haldun. *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü Mübtede' ve'l-Haber fî Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve Âsirihim min Zevi's-Şe'ni'l-Ekber*. thk. Halil Şahâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985.
- İbn Hallikân. *Veşâyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904.
- İbn Havkal. *Süretü'l-Arz, X. Asırda İslâm Coğrafyası*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014.
- İbn İyâs. *Bedâiü'z-Zühûr fî Vekâiü'd-Duhûr*. thk. Muhammed Mustafa. Beyrut: y. y., 1975.
- İbn İyâs. *Memluk Devleti'nin Son Yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.
- İbn Kesir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetih. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992.
- İbn Manzûr. *Muhtasaru Târîhi Dımaşk*. thk. Ravhiyye en-Nahhâs. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Memmâtî. *Kavâninü'd-Devâvîn*. nşr. Azîz Suryâl Atıye. Kahire: y. y., 1943.
- İbn Nazîf. *Târîhu'l-Mansûrî, Telhîsu'l-Keşf-i ve'l-Beyân fî Havâdîsi'z-Zamân*. thk. Ebu'l-Abd Dudu. Dımaşk: Matbaatu'l-Hicâz, ts.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. M. Abdülkadir Atâ. Beyrut Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Şeddâd, İzzeddin. *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir, Baypars Tarihi*. çev. M. Şerefüddin Yaltkaya. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- İbn Tağrıberdî. *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûk Mısır ve'l-Kahire*. nşr. M. Hüseyin Şemseddin. Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992.
- İbnu'l-Adîm. *Buğyetü'l-Taleb fî Tarihi Haleb*. thk. Süheyl Zekkar. b. y., Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb fî Târîhi Haleb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fî'l-Tarih*. tsh. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- İbnü'l-Kalânîsî. *Şam Tarihine Zeyl, I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Jeal, Tim. *Explorers of the Nile: The Triumph and Tragedy of a Great Victorian Adventure*. London: Yale University Press, 2011.
- Jean de Joinville. *Bir Haçlının Hatıraları*. çev. Cüneyt Kanat. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014.

- Kalkaşendî. *Subhu'l-A'sâ fî Sinaâti'l-İnşâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kaya, Mahmut - Şelhût, Sami. "Fergâni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kaya, Mahmut. "Mikyâsü'n-Nîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/52-53. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kettânî, Abdülhay. *Hiz. Peygamber'in Yönetimi: et-Terâtîbu'l-İdâriyye*. çev. Ahmet Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Kurtubî, İbn Abdilber. *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992.
- Le Goff, Jacques. "Saint Louis and the Mediterranean". *Mediterranean Historical Review* 5 (1990), 21-43.
- Mahzûmî. *el-Minhâc fî İlmi Harâci Mısır*. nşr. Claude Cahen. Kahire: y. y., 1986.
- Makrizî. *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hutât ve'l-A'sâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Makrizî. *es-Sülûk li Mağrifeti Düveli'l-Mülûk*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Maqbul Ahmad, S. "Coğrafya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/51. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Mayer, Hans Eberhard. "Die Herrschaftsbildung in Hebron". *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins* 101 (1985), 64-82.
- Mayer, Hans Eberhard. "Ein Deperditum König Balduins III. von Jerusalem als Zeugnis seiner Plane zur Eroberung Agyptens". *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 36 (1980), 549-566.
- Mourad, Suleiman A. – Elindsay, James. "Ibn Asakir and the Intensification of Sunni Jihad Ideology in Crusader, Era Syria". *Just Wars, Holy Wars and Jihads*. 115-121. ed. Sohail H. Hashimi. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Mukaddesî. *Ahsenü't-Tekâsim, İslâm Coğrafyası*. çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Nâsır-ı Hüsrev. *Sefernâme*. çev. Abdülvehap Tarzi. İstanbul: MEB Yayınları, 1994.
- Nüveyrî. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423.
- Peter Thorau. *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*. London: Longman, 1992.
- Richter, A. "Kalyüb". *İslâm Ansiklopedisi*. 6/144. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Fikret İşıltan. Ankara: TTK Basımevi, 1986.
- Safedî. *Nüzhetü'l-Mâlik ve'l-Mülûk fî Muhtasarı Sireti men vellâ Mısır ve'l-Mülûk*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1424/2003.
- Samira Kortantamer. *Bahri Memluklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993.
- Schultz, Warren C. "Crusades". *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. 2/164. New York: Macmillan, 2004.
- Sharon, Moshe. "A New Fâtimid Inscription from Ascalon and Its Historical Setting". *Atiqot* 26 (1995), 61-86.
- Sibt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât vd. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyeye, 2013.
- Springer, Lisa - Morris, Neil. *Art and Culture of Ancient Egypt*. New York: The Rosen Publishing Group, 2010.
- Strayer, Joseph R. "The Crusades of Louis IX". *A History of the Crusades*. 2/487-518. ed. Kenneth M. Setton. Madison: University of Wisconsin Press, 1969-1989.
- Suter, H. "İbnülheysem". *İslâm Ansiklopedisi*. 5/859. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Suter, H. *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Werke*. Leipzig: B.G. Teubner, 1900.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman. *Târîhu'l-Hulefâ*. thk. Muhammede Muhyiddin Abdülhamid. Kahire: y. y., 1969.
- Tuledalı Benjamin-Ratisbonlu Petachia. *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*. çev. Nuh Arslantaş. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001.
- Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: TTK Basımevi, 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Develleti Teşkilatına Medhal*. Ankara: TTK Yayınları, 1984.
- Üsâme Zeki Zeyd. "Hamelâtü'r-Remleti's-Sâlis Zıddî's-Salibiyyîn fî Ahdi'l-Veziri'l-Fatimî el-Efdal". *Mecelletü Külliyyeti'l-Adâb*, 29 (1981), 23-74.
- Van Cleve, Thomas C. "The Fifth Crusade". *A History of the Crusades*. 2/377-428. ed. Kenneth Setton. Madison: University of Wisconsin Press, 1969-1989.
- William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. çev. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey. New York: Columbia University Press, 1943.
- Ya'kubî. *Ülkeler Kitabı*. çev. Murat Ağarı. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2002.
- Yunîni, Kutbeddin. *Zeyl-u Mir'âti'z-Zamân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1992.
- Zehebî. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaûd. b. y., Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

EXTENDED ABSTRACT

The fertile Nile, one of the longest rivers in the world, played a very important role in the emergence of the ancient Egyptian civilization. Therefore, the lands of ancient Egypt have come to life with the fertile waters of the Nile River since the earliest times. For this reason, some historians saw Egypt as a gift from the Nile, and they were convinced that if the Egyptian land was fully cultivated, the world would be full.

Ancient Egypt, whose livelihood was mostly based on agriculture, came to the fore with the channels opened during the time of the pharaohs. New canals opened by Saint Yusuf were added to these canals, and it is even rumored that Saint Yusuf's tomb is on Ravza Island, where the water level of the Nile is measured. Because the Nile, the source of life for Egypt, sometimes faced floods and experienced disasters, they sometimes had to grapple with famines and shortages. For this reason, as well as taking precautions with irrigation channels, this negative situation has been tried to be eliminated by measuring the water level with gauges or nilometers. The high water level was also reflected in the tax rates of the sovereign states in Egypt, and the high level of product even affected the increase in tax rates.

The Egyptian society, which made a living from the Nile, was able to go to extremes such as sacrificing even young concubines to the Nile in order to raise the water level, and organized festivals and celebrations for the Nile. Although the scales measuring the water level have preserved their existence in every period, they have been ruined from time to time and could not maintain their existence at the same rate. Despite these cuts, new measures continued on its way with new construction activities and witnessed the establishment and collapse of states. Scholars as well as rulers played an active role in ensuring this order. The greatest physicists of the Middle Ages, such as Ibn al-Haysem (Alhazen), one of the mathematicians and astronomers like Fergani; and many names from mathematicians-astronomers to philosophers have contributed positively to this process. Later, other scholars were involved in this process, among them Abdullatif al-Baghdadi, who died in the thirteenth century, and Takiyuddin al-Makrizi, who lived about two centuries after him.

Conquering Arabs, who came to the region as of 640, tried to take precautions against floods by giving due importance to the Nile, which is Egypt's source of life. In order to measure the water level, scales were made in certain regions, and provisions were sent to the Hejaz through the water channels opened. Umayyads, Abbasids, who took this care later in Egypt; Tolunoghulları, who obtained semi-independence from them, also continued. Shiite Fatimids, who dominated the region since 969, succeeded in establishing a great state with the revenues of the fertile Nile as well as the Red Sea and Syrian ports. Saladin and his descendants, the Ayyubids, who took over Egypt in 1171 due to the younger caliphs, the incapable and ambitious viziers, also gave importance to the Nile, controlled the water levels, and took measures against famine and drought. During the Seventh Crusades in 1250, a new state called Mamluks emerged and they laid the foundation of their state around Mikyas. The corpse of Turanshah, the last Egyptian Ayyubid ruler, whom they destroyed as a result of an assassination, also lay in the vicinity of this scale for a long time.

After that, Egypt met with Mamluk domination, and many rulers, from Sultan Baybars to the last Mamluk Sultan Eşref Tomanbay (d. 1517), gave importance to the scales. While the Fatimid caliphs were living happily around the mikyas, it began to collapse, while the Mamluk sultans, who spent time hunting and worshipping here, continued to rise, and the mikyas also witnessed these events. Mikyas on Ravza Island, where they were trained and trained as excellent soldiers by the last Egyptian Ayyubid ruler es-Sâlih Ayyub, became the mirror of their power. On the other hand, the Crusaders, who did not know when the water level of the Nile would rise, were able to come to the region at the wrong time and be left in a swamp. This situation revealed the role of the Nile in front of the Crusaders' domination of Egypt and the importance of the scales. However, the Crusades did not end and the Franks, who made up for these deficiencies in the later periods, completed the Suez Canal in 1869 and reached their exploitation more easily from here. Life has flowed like water, states and nations have either drowned in the rushing waters of the Nile or have achieved great prosperity with its fertility.